

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KASIM 2000 - ŞUBAT 2001 KRİZLERİ

Yrd. Doç. Dr. Zübeyir TURAN (*)

GİRİŞ

Türk ekonomisinde istikrar politikalarını 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü ekonomi politikasında liberalleşme ve dışa açılma süreci 1980 sonrasına rastlamaktadır. Çünkü dış kaynaklara dayalı kalkınma stratejileri 1950 ve sonrası gelişen ABD-Türkiye ilişkilerine dayanmaktadır. 1950-1957 döneminde dış açıktaki aşırı büyüme beraberinde 1958 istikrar tedbirlerinin yürürlüğe konulmasına neden olmuştur. 1960 sonrası Türk Ekonomisi planlı döneme geçmiş, planlı dönemde dış açıklardaki aşırı büyümeyi kapatmaya dönük ilk devalüasyon 1970 yılında yapılmıştır. 1977 yılında ekonomik dengeler tümüyle ortadan kalkmış, Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde birbirinin benzeri iki istikrar paketi yürürlüğe konulmasına rağmen siyasal istikrarsızlık yüzünden bu programlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1990 sonrası görülen krizlerin temelinde finansal gerekçeler bulunmaktadır. Finansal alandaki krizler sonucu 5 Nisan 1994 kararları alınmış, fakat yeterli sonuçlar elde edilemeden Asya ve Rusya krizleri, beraberinde ise 1999 Marmara Depremi Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, arkasından 1999 Aralık ayında IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2000 yılının başında yürürlüğe giren "Enflasyonu Düşürme Programı" 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile birlikte başarısızlıkla sonuçlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası destekli "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" 14 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

1. EKONOMİK KRİZLERE DÖNÜK TÜRK EKONOMİSİNDE UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKALARI

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tek boyutlu değil çok boyutlu istikrarsızlık söz konusu olmaktadır. Bunun temel nedeni gelişmekte olan ülkelere yapısal faktörlere dayalı istikrarsızlığın ekonominin bütün alanlarını kapsayabilmesidir. Fiyatlar genel düzeyi, üretim, istihdam, tarımsal ve sınai üretim miktarları, ödemeler dengesi, iç borç stoku gibi göstergeler açısından büyük istikrarsızlıklar söz konusu olmaktadır.

İstikrar politikalarının temel amacı fiyat istikrarsızlığına yol açmadan tam istihdam denge düzeyini devam ettirebilmektedir. Gelişmiş sanayi toplumlarında ekonomik sürece ilişkin politikalarda genel ekonomik amaçlar temel olarak şu beş grupta toplanmaktadır. Büyüme, tam istihdam, para ve fiyat istikrarı, adil gelir dağılımı ve ödemeler dengesi. Bu amaçların bütünü birden refah ve sosyal hasılanın maksimizasyonu

(*) Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

amacını oluşturmaktadır. Fakat pratikte bu amaçların tümünü birlikte gerçekleştirmek istenmekle birlikte bu amaçlar her zaman tamamen yada kısmen birbirleri ile çelişebilmektedir.

Pratik ekonomik süreç politikası içerisinde ideal olan bu amaçların hepsini eş zamanlı ve tam olarak gerçekleştirmektir. Fakat bunun mümkün olmaması yada çok zor olması nedeniyle ekonomi politikasındaki amaç bileşimleri "mgish-magic" olarak isimlendirilmektedir. Bütün bu amaçlar bir arada gerçekleştirilemediği, iktisadi dalgalanmalara paralel olarak bu göstergelerin tümü birlikte olumlu olabildiği gibi olumsuz olabilmektedir. Bu nedenle istikrar politikaları makro ekonomik göstergelerdeki olumsuzlukların giderilmesine dönük politikalar olarak isimlendirebiliriz. Fakat temel fark makro ekonomik göstergelerin iyileştirilmesine dönük olarak gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin önceliklerinin farklı olmasıdır. Genellikle gelişmiş ülkelerde öncelikli amaç, istikrar politikası açısından yatırımlardaki dengesizliklerin giderilmesi olduğu halde diğer ekonomik amaçların büyük ölçüde sağlanmış olmasından ötürü gelişmekte olan ülkelerde fiyat istikrarı, üretim artışının sürekli kılınmasına dönük istikrar öncelikli hale gelmektedir.

1.1. Türk Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Programları

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak sürekli istikrar politikalarını yürürlüğe koyan, bu programların yürütülebilmesi için sık sık IMF'e başvuran bir ülkedir. Bu programların 1980 öncesi ve 1980 sonrası istikrar programları olarak iki kısımda değerlendirilmek mümkündür. Çünkü Türk ekonomisi 1980 sonrası ekonomide liberalleşmeyi benimsemiş ve yapısal olarak politik tercihini 1980 sonrası tümüyle değiştirmiştir. 1980 sonrası Türk ekonomisindeki istikrar programları ise 24 Ocak 1980 İstikrar Programı, 5 Nisan 1994 İstikrar Programı, 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı olarak sınıflandırmak mümkündür. 2000 yılı enflasyonu düşürme programının başarısızlıkla sonuçlanması sonrası Türk ekonomisi IMF ile birlikte yeni bir programı yürürlüğe koymuştur.

1.2. 1980 Öncesi İstikrar Programları

1980 öncesi istikrar programlarını 1950 yılından başlatmak uygundur. Çünkü Türk ekonomisi çok partili demokratik hayata 1946 sonrası adım atmıştır. 1950 seçimleri Türkiye için önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Demokrat Parti ile birlikte Türkiye popülist bir iktidar görmüştür. Devletçi geleneğe karşı liberal ekonomi politikası uygulamayı taahhüt eden Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Yeni iktidar ile birlikte Türkiye popülizm olarak isimlendirilebilecek genişletici para ve maliye politikalarını yürürlüğe koymuştur. Böylece tek parti döneminin denk bütçe ve denk ödemeler dengesi bilançosu ilkelerinden vazgeçilmiş ve kolayca Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak ekonomiyi yönetme dönemi başlamıştır.

Demokrat Partinin iktidarda olduğu yılların birinci bölümünde ekonomideki hava olumludur. Menderes hükümeti Türkiye'nin kalkınabilmesinin OECD ve Amerika'nın ekonomik ve teknik yardımları sayesinde olabileceği görüşünde idi. Batılı ülkelerin de telkinleri ile ekonomide liberalleşme eğilimi içerisine girilmiş ve ithalat 1950 yılında %60-65 oranında liberalize edilmiş ve fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Banka, kredi, faiz oranları düşürülerek özel sektörün daha fazla yatırım yapması istenmiş, KİT ler aracılığı ile yeni sinai yatırımlar yapılmamıştır. Önceleri Kore Savaşının meydana getirdiği olumlu hava ile birlikte ekonomideki liberalleşme eğilimleri olumlu sonuçlar vermesine rağmen konjonktür tersine dönmüş, olumlu hava ortadan kalkmış ve ekonomide iç ve dış dengeler bozulmaya başlamıştır. Ekonomik buhran nedeniyle özel sektör yatırımları üretken olmayan alanlara kayınca, kamu kesiminin sanayi sektöründe sabit sermaye yatırımlarının payı, dönem başında %49.75 iken dönem sonunda %59.1'e yükselmiştir. Olumsuz ekonomik ortama katkıda bulunan etkilerden birisi de 1954 yılında hava şartlarında meydana gelen olumsuzluklar ve bunun tarım sektörüne yaptığı etkilerdir. Çünkü Menderes Dönemi liberal ekonominin dayanaklarından birisi de tarım sektöründeki reformlar ve buna dayalı üretim artışları olumsuz etkilenmiş ve GSMH bu nedenle düşmüştür. Tarım sektörünün GSMH içindeki payı da azalmıştır.

Dış ticaret açıkları 1950-1956 döneminde her yıl sürekli artış göstermiştir. Aynı zamanda iç ve dış fiyatlar arasındaki makas sürekli açılmış, Türkiye dışarıya mal satamaz hale gelmiştir. Buna karşılık hükümet, uluslararası mali kuruluşların önerileri doğrultusunda istikrar tedbirlerini almaya yanaşmamış ve ekonomi giderek daha olumsuz bir atmosfere girmiştir. Hükümet bu olumsuz havayı dağıtmak için 1956 yılından itibaren birtakım tedbirler almaya çalışmıştır.

İthalata getirilen miktar kısıtlamaları, Milli Koruma Kanunu, iç ve dış fiyat kontrolleri bu tedbirlerin başlıcalarını oluşturmaktadır. Alınan tedbirlerle Türkiye bunalımı aşamayınca hükümet uluslararası kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunmuş, Türkiye'nin ticari borçları konsolide edilerek taksitli bağlanmış, vadesi gelen borç taksitleri ertelenmiş ve yeni krediler açılmıştır. Bu dış desteklerle birlikte Türkiye 4 Ağustos 1958 'de istikrar tedbirleri adıyla anılan aşağıdaki tedbirleri yürürlüğe koymuştur. Bu tedbirler kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir (ŞAHİN, 2000, s. 115.).

-TL devalüe edilmiş, resmi kur 1 dolar =280 kuruş iken 1 dolar=900 kuruş olarak değiştirilmiştir.TL'nin resmi kuru tüm döviz alımı ve satımı işlemleri için 1dolar=9TL olarak belirlenmemiş, katlı kur uygulaması ile kademeli devalüasyona geçilmiştir.

-İthalata yeniden serbesti getirilmiş ve üçer aylık programlara bağlanmıştır. Bunun yanında ihracat ve ithalat izni verilmesine dönük işlemlerde kolaylık getirilmiştir. Özellikle de ara ve yatırım malları ithalatına öncelik verilmiştir.

-İstikrar programı çerçevesinde emisyon ve bütçe harcamalarının kısıtlanması kararlaştırılmıştır. Bu kararlar bir yıl boyunca uygulanmıştır.

-KİT ürünlerinin fiyatlarının yükseltilmesine karar verilmiştir. Ekonomide parasal genişlemeyi önleme amacına dönük olarak alınan tedbirlerden birisi de para arzının artmasına neden olacak merkez bankası kredilerinin sınırlandırılması olmuştur.

Kısaca özetlenecek olursa 1958 istikrar tedbirleri yerli parayı devalüe ederek ihracattaki tıkanıklığı gidermeye, para ve kredi hacmini kontrol altına alarak ekonomik dengeyi sağlamaya yöneliktir.

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra ekonomide yeniden dengelerin tesis edilmesine yönelik olarak çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemler çerçevesinde denge süreci içerisinde ekonomide kısmi bir durgunluk ortaya çıkmış, daha sonra ekonomiyi genişletici yönde uygulamaya konulan para ve kredi politikaları yardımıyla kısmi bir genişleme yaşanmıştır. Bu politikaların öncekilerden en önemli farkı ise yürütülecek politikaların bir plan çerçevesi içerisinde değerlendirilmiş olmasıdır.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasından sonra 1963 yılından itibaren kalkınma planları yürürlüğe konulmuştur. Kalkınma planlarının Devletçi dönemde hazırlanan sanayi planlarından farkı, ekonomik ve toplumsal tüm yönlerini kapsamış olmasıdır. Planların ekonominin tüm yönlerini içermesi, ekonominin makro büyüklükleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesine dayanmış olmasıdır. Bu planların en önemli özelliği ise 15 yıllık perspektif planlar içermesi, kamu kesimi için emredici, özel sektör için yönlendirici olması ve kalkınma planlarının ekonomik istikrar amacı üzerine kurulmuş olmasıdır.

1960 sonrası planlı dönemde sanayileşme politikası ithal ikameci sanayileşme modeli olarak benimsenmiştir ki bu model aynı zamanda Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi genel sanayileşme modelini oluşturmaktadır. 1967 yılı sonunda iç ve dış fiyatlar arasındaki açığın sürekli büyümesi ve dış ticaret açıklarının giderek artması sonucunda hükümet devalüasyon aracına başvurmamış fakat benzeri önlemler yoluna gitmiştir. Bu önlemleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Rihtım ve damga resim oranlarının yükseltilmesi, ithalattan alınan gümrük vergilerinin artırılması, ithalat teminat oranlarının yükseltilmesi, ihracatta vergi iade kapsamının genişletilmesi, ihracat kredilerine düşük faiz oranlarının uygulanması ve işçi dövizlerine prim verilmesi sayılabilir.

Bütün bu önlemlere rağmen ekonomide dengeler tam anlamı ile tesis edilmemiş ve 1970 yılında durum sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak 10 Ağustos tarihinde devalüasyon kararı alınmış ve 1\$=9 TL iken 1\$=15 TL'ye yükseltilmiştir. Bu tarihte alınan istikrar tedbirlerinin ağırlık noktası devalüasyon kararını oluşturmuştur. Çünkü ödemeler bilançosu açıklanamaz boyutlara ulaşmıştır. Fakat alınan devalüasyon kararının olumlu sonuçlarının tümüyle elde edilebildiği söylenemez. Çünkü devalüasyon kararı döviz gelirlerinin önemli sayılabilecek

ölçülerde artıramamıştır. Bunun en büyük gerekçesi ise Türk ekonomisinde ihracatın milli gelir içerisindeki oranının sadece %5 düzeylerinde olmasıdır. Çünkü üretim yapan sektörler ihracata dönük sektörler değildir.

1963-1970 yılları arasında Türkiye ekonomisi, yüksek büyüme hızı ile fiyat istikrarının bir arada gerçekleştiği yıllar olmuştur. Bu dönemde GSMH yıllık ortalama %6.3 oranında büyürken ortalama enflasyon oranı %5.3 seviyelerinde gerçekleşmiştir. GSMH'deki artış 1970 yılından sonrada devam etmekle birlikte ekonomide fiyat istikrarı 1970 den sonra bozulmuş günümüze kadar da uzun süreli fiyat istikrarı gerçekleştirilememiştir (EROĞLU, 2000, s. 186).1974 yılı ihmal edilecek olursa 1971-1976 döneminde fiyatlar genel seviyesi yılda %10 ile %20 düzeylerinde yükselmiş, 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekatına rastlayan bir yıl olduğu için askeri harcamalara dayalı olarak enflasyon %30'lara yükselmiştir. Bu yıl istisna tutulursa 1975-1976 yılı enflasyonun %20'lerin altında tutulduğu ve yüksek büyüme hızının da gerçekleştirildiği yıllar olmuştur. 1977 yılından sonra ise ekonomide hem fiyat istikrarı bozulmuş hem de GSMH'deki büyüme %1'e kadar gerilemiştir. Enflasyon 1980 yılında ise %100'ü aşmıştır.

1977 yılında ekonomik dengelerin iyice bozulmasından ötürü ödemeler bilançosundaki açıkların artması, iki defa devalüasyona başvurulmasına neden olmuş 21 Eylül 1977 tarihinde 1 \$=19.25TL ye eşitlenmiş, devalüasyon kararının olumlu etkileri yeterince görülmediği için 1 Mart 1978 tarihinde yeni bir devalüasyon kararı alınarak, 1 \$=25TL'ye yükseltilmiştir.

2. KASIM 2000 MALİ KRİZİ

Kasım ayının son haftasında bankacılık sisteminden kaynaklanan ve tüm mali piyasalara güveni sarsan önemli bir kriz yaşandı. Sistem içerisinde kötü yönetilen banka sayısı arttıkça kriz yeni boyutlar kazandı.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların sahip ve yöneticilerinin tutuklanması, elleri kelepçeli televizyon ekranlarında görülmeleri özellikle S.Demirel'in yeğeninın akıl almaz oyunlarla Egebank'ın içini nasıl boşalttığını; medyanın günlerce anlatması tüm mali piyasalarda paniğe yol açtı. Bu telaşla bankalar açık pozisyonlarını kapatmak için yoğun bir şekilde döviz toplamaya başladı. Bu gelişme yabancı tasarrufluların da kaçışını hızlandırdı.

Krizin ilk iki gününde (27-28 Kasım) TC Merkez Bankasından 3 milyar dolar çekildi. Piyasalarda TL sıkıntısı başlayınca Bankalar arası Para Piyasasında gecelik repo faizi %200'e yükseldi. Ancak döviz kurlarında ciddi dalgalanma olmadı.

Tamamen bankacılık sisteminin kötü işleyişinden ve cılız yapısından kaynaklanan kriz derinleşerek Aralık ayının başına kadar geldi. TC Merkez Bankası'nın

müdahaleleri etkisiz kalınca 1 Aralık Cuma günü mali tarihimizde ilk kez gecelik repo faizi %1700'e yükseldi. İMKB tam bir şok yaşadı ve endeks %26 oranında düşerek 7977'ye indi (ŞAHİNÖZ, 2001, s. 186).

IMF'nin beceriksizliği ve tereddütleri yüzünden Türk özel sermayeli bankaların beşincisi olan Demirbank, fon yetersizliği nedeniyle yükümlülüklerini yerine getiremez hale geldi ve Bankacılık Kurulu (BDDK) tarafından 6 Aralıkta Fon'a devredildi. Aynı gün Park Yatırım Bank'ın faaliyet izni kaldırıldı.

Sonunda IMF beklenenin üstünde istikrar programına destek kredisi vereceğini ilan etti. Kısa sürede piyasalarda olumlu gelişmeler olmaya başladı. IMF'e yeni krediler karşılığında 62 maddelik "3. Ek Niyet Mektubu" verilmesi krizin büyük ölçüde aşıldığının işareti sayıldı.

Başbakan Bülent Ecevit olumlu ve olumsuz gelişmelerle dolu geçen 2000 yılını krizin ardından şöyle değerlendirmişti.(Hürriyet,30 Aralık):

2000 yılının yaklaşık dörtte üçü Türkiye açısından olumlu geçti. Kasım ve Aralık ayının bir kesiminde beklenmedik bir iç ekonomi kriziyle karşılaştık. Zannedirim bunda da enflasyonu ve faizi aşağıya çekme çabalarına bazı kesimlerin gösterdiği tepkinin rolü oldu... O bakımdan yılı biraz sıkıntılı bıraktık. Fakat ona rağmen enflasyonu aşağıya çekmeyi başardık... Enflasyon 15 yılda ilk kez %40 ın altına indi.

3. 2001 ŞUBAT KRİZİ

Kasım krizinden sonra ikinci bir kriz, bir bakıma Türkiye'nin önceki programın tümüyle ortadan kaldırıcı kriz, 19 Şubat 2001 'de siyasal alanda meydana gelen bir tartışmayla ortaya çıktı. Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki bir tartışma Kasım krizindeki gibi ama daha büyük ölçekli dövize spekülasyon saldırısını başlattı. Toplam döviz rezervi yaklaşık 25 milyar dolar olan Türkiye'de sistemden 7 ile 10 milyar dolar arasında döviz atağı biçimindeki bir çekilme para piyasalarını dengeden tümüyle ortadan kaldırabilecek özelliklere sahipti.

Milli Güvenlik Kurulu'ndaki siyasi gerilim, Türkiye tarihinin en büyük borç ödemesinden iki gün öncesine rastlamıştı.

Aynı gün bir toplantı nedeniyle üst düzey IMF yetkilileri İstanbul'daydı ve bu ekip içerisindeki Stanley Fisher gündem dışı olarak Ankara'ya geldi. Kriz akşamı başbakan Ecevit'e yapısal reformların aksadığını bunun ise programı riske soktuğunu ifade etti. Bu arada IMF yetkililerince programın revizyona ihtiyacı olduğu, kur politikasında da bir düzeltmeye gidilmesi gerektiği belirtildi.

Hükümet bütün bu önerileri reddetti. Hükümet siyasi istikrarsızlığın ortadan kalkması ve siyasi aktörlerin kendi aralarında uzlaşması halinde ekonominin düzeleceği kanaatini taşıyordu. Bu yüzden hükümet kanadında bir revizyona bile ihtiyaç duyulmamıştı.

21 Şubat'ta İnterbank piyasasında gecelik faizler %6000leri aştı ve ortalama olarak da %4000ler olarak gerçekleşti. Aynı zamanda 19 Şubattaki siyasi gerilim öncesi 27.90 milyar dolar olan Merkez Bankası rezervleri 21 Şubatta kurun dalgalanmaya bırakılmasından sonra 22.59 dolara kadar geriledi. Ve iki gün içinde Merkez Bankası rezerv kaybı 5.31'e ulaştı. Kurun dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte dolar kuru yaklaşık %40lık devalüasyonla birlikte 1 milyon liraya yükseldi. Şubat krizinin döviz cephesi açısından Kasım krizinden farkı bu defa dövize olan yoğun talebin sadece yabancı bankalarla sınırlı kalmaması, buna yerlilerin de iştirak etmesi idi.

Bütün bu gelişmelerden sonra hükümet kanadı eski programın hala yürürlükte olduğunu söylese bile ekonomide yeni bir dönem başlamış ve eski program tümü ile yürürlükten kalkmıştı. Bu arada IMKB'de endeks 10.000ler düzeyinden 7.000 puana kadar geriledi. Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel görevinden istifa etti. Merkez Bankası başkanının görevinden istifasından sonra ikinci istifa da, ekonomi bürokrasisinin en önemli ayağı olan Hazine Müsteşarı Selçuk Demiralp'ten geldi.

4- KRİZ İŞSİZLİĞİ VE BEYİN GÖÇÜ

4.1-Kriz İşsizliği

Ülkemizde yaşanan son iki ekonomik krizin en önemli sonuçlarından birisi, kuşkusuz ki, işsizliktir. Nitekim, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre, 2001 yılının ilk altı ayında toplam 738.866 kişi işten ayrılmıştır. (Kenar;2001:26). İşten ayrılmalar ve gerekçeleri aşağıdaki tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. 2001 Yılı'nın İlk Altı Ayında İşten Ayrılmalar ve Gerekçeleri

İşten Çıkma Nedeni	Çıkan Çalışan Sayısı	İşten Çıkma Nedeni	Çıkan Çalışan Sayısı
Toplu çıkarma	12.865	Vize süresi bitimi	6.100
Sağlık nedenleri (işveren)	804	16. madde	6.633
Bildirimli fesih	84.482	Deneme süresi sonu	2.854
İşçinin iyi niyet kurallarına aykırılığı	1.454	Sağlık nedenleri (işçi)	328
Malulen emeklilik	768	Mevsimlik iş bitimi	16.631
İstifa	300.994	İşverenin iyi niyet kurallarına aykırılığı	2.303
Normal emeklilik	17.844	Kampanya bitimi	2.950
İşin sona ermesi	40.232	Disiplin kurulları kararı	1.021
Ölüm	863	Statü değişikliği	652
İşyerlerinin nakli	54.897	İşe devamsızlık	6.644
Askerlik	7.704	Diğer nedenler	150.630
İşyerinin kapanması	10.336	17. madde	7.117
Evlenme	1.760		
TOPLAM			738.866

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Müdürlüğü'nden aktaran Necdet Kenar, "Dünyada ve Türkiye'de İşsizlik", Tes -İş Dergisi, Ağustos - Eylül 2000, s. 26.

Dayanıklı tüketim, mobilya, inşaat ve lojistik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu sektörlerde nitelikli işgücü talebinin de yok denecek kadar az olduğu belirlenirken, yıl sonuna kadar da büyük oranda bir eleman alımının olmayacağı öngörülmektedir. Yine aynı araştırma sonucunda, ücretler genel düzeyinin dolar bazında 1995 yılı düzeyine

gerilediği tespit edilirken, yıl sonuna kadar kesin iş bulurum diyenlerin oranı % 5, belki bulurum diyenlerin oranı % 12, bulacağını sanmıyorum diyenlerin oranı ise, % 60 olarak belirlenmiştir. Buna karşılık; müdür ve daha üstü pozisyonlardan işsiz kalanlarda ise, bu oranın % 76 'yi bulduğu tespit edilmiştir.

Son olarak da; ülkemizde bir siyasi parti tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarına yer verilmesi, mevcut duruma ışık tutması bakımından yararlı olacaktır. Araştırma Kriz İşsizleri Projesi adını taşımakta ve kriz sonrasında işsiz kalan toplam 2 bin 470 işsizle yüz yüze görüşülerek elde edilen verilerden oluşmaktadır. (Sabah Gazetesi; 21.05.2002:8). Araştırma sonuçlarına göre; işsizlerin üçte ikisi lise ve üstü eğitilmiş olup, aynı zamanda 35 yaşın altında olan bireylerden oluşmaktadır. İşsizlerin % 96' sını özel sektör çalışanları oluştururken, krizden en çok etkilenen sektörler sırasıyla tekstil, inşaat, gıda, hizmet, finans ve bankacılık sektörleri olarak tespit edilmiştir. Kriz, en etkin olarak İstanbul, İzmir, Kocaeli, Yalova, Ankara, Bursa ve Adana gibi ülkemizin en gelişmiş 7 ilinde yaşanmıştır. Kriz işsizlerinin % 70'nin halihazırda işsiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu söz konusu işsizlerinin % 41 'i aile içi ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtirken, % 19.4'ünün ailesinden ayrıldığı belirlenmiştir.

4.2. Beyin Göçü

Yine, kriz işsizliği kadar ciddi ve ülkemizde yaşanan son ekonomik krizlerle birlikte; giderek önem kazanan bir başka konu ise, "beyin göçü" dür. Nitekim, ülkemizde yaşanan son ekonomik krizler ve bu krizlerle hızla artan işsizlik, bireyleri yurt dışına göçe zorlamakta; bu durum da beyin göçünü daha da arttırmaktadır. Bir başka deyişle; son ekonomik krizlerle birlikte, karşımıza çıkan bir başka gerçek de; beyin göçünde yaşanan artıştır.

Beyin göçü, "iyi eğitim görmüş, kalifiye ve yetenekli işgücünün yetiştiği az gelişmiş/gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye akışı/göçü" olarak tanımlanmaktadır. (Kaya;2002:1). Ülkemizde beyin göçü, özellikle 1960 'lı yıllarda başlamıştır. Öncelikle, doktorlar ve mühendislerle başlayan göç, sonra bilim adamları ile sürmüştür. Beyin göçünün en önemli nedenleri ise; ekonomik, politik/siyasal , bilim ve teknoloji politikalarındaki yanlışlıklar ile eğitim sistemlerindeki çarpıklıklar olarak belli başlı dört başlık altında toplanmaktadır. "Türkiye, beyin göçü en fazla olan 34 ülke içinde 24. sırada yer almakta, iyi eğitim gören 100 kişiden 59'unu elinden kaybetmektedir".(Kaya;2002:1).

1960'lı yıllardan itibaren özellikle, Avrupa ülkelerine yaşanan göç, günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yoğunlaşmış bulunmaktadır. Günümüzde bireylerin büyük çoğunluğunun, ABD 'ye yüksek lisans veya doktora yapmak, dil öğrenimi görmek gibi, eğitim amacıyla gittikleri bilinmektedir.(http://www.netyorum.com/aysegulk/2001_1075.htm). Yüksek Öğrenim Kurumu'nun (YÖK) hazırladığı bir rapora göre; halihazırda yaklaşık 15 bin Türk genci ABD'de eğitim görmektedir. (Kaya;2002: 1).

Tabloda da görüldüğü gibi, diğer gerekçeler dışında, direkt ekonomik krizle ilgili işyeri kapanması sonucu, 2001 yılının ilk altı ayında, 10.336 birey işsiz kalmıştır.

Ülkemizde zaten geçmişten beri süregelen ve artık kronik bir hal alan bir işsizlik sorunu yaşanmaktadır. Hatta son yıllarda ülkemizde yaşanan bu sorunun artık nitelik değiştirerek, işsizlik sorunu olmaktan çıktığı ve bir "istihdam sorunu"na dönüştüğü ifade edilmektedir. (Ekin; Kasım 2000-Şubat 2001:9). Nitekim; ülkemizde işsizlik sorunu; bir taraftan az gelişmiş bir emek piyasası, diğer taraftan kırsal kesimde geniş aile düzeni ve kentsel kesimde ise, kayıt-dışı istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasıyla; yani üretken olmayan istihdam biçimlerinin giderek artması nedeniyle; bir istihdam sorununa dönüşmüştür. Bu bakımdan, ülkemizde işsizlik sorunu yerini yoksulluğa terk etmekte ve nitelik değiştirerek istihdam sorunu haline gelmektedir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ise, mevcut soruna yeni işsizler eklemek suretiyle; durumu adeta içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Nitekim, yaşanan son krizler sonrası her 100 kişiden 12'sinin işini kaybettiği, mevcut işsizlere yaklaşık 1 milyon kişinin eklendiği, işsizlik oranının % 6'lardan % 10'lara yükseldiği, kadın işgücünün %33'nün işsiz kaldığı, özellikle de eğitim düzeyi yüksek, nitelikli işgücünün üçte birinin işsiz kaldığı, en fazla etkilenen sektörlerin ise; bankacılık ve finans, sanayi ve hizmetler olduğu ifade edilmektedir. (Ekin; 2002: 5). Bir başka deyişle; ülkemizde yaşanan son iki kriz, mevcut istihdam sorununa, "kriz işsizliği" adı verilen bir başka sorun yumağının eklenmesine yol açmıştır.

Kemal Derviş ile birlikte IMF ile yeni bir anlaşmanın imzalanması ve ek kaynakların Türkiye'ye aktarılması konusunda Türkiye'de yapısal reformların gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bunun için 15 yasanın çıkarılması kararlaştırıldı. Bu çerçevede 19 Nisanda Şeker Yasası Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Yine yeni ekonomik programda öngörülen Ekonomik ve Sosyal Konsey kuruluş kanunu TBMM'den çıkarılarak 21 Nisan'da yürürlüğe girdi.

3 Nisan 2001 günü IMF başkanı Hörst Kohler'e niyet mektubu gönderildi. 15 Mayıs 2001 günü bu mektup kamuoyuna açıklandı. Niyet mektubunda Türk Ekonomisinde 1990 lı yıllarda sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalındığı fakat bunun temel nedeni olarak ise dışsal faktörlerden ziyade Türkiye'de sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması sebep gösterildi. Türkiye ekonomisinde 21 Şubatta ortaya çıkan kriz tam anlamı ile döviz krizidir. Bunun en önemli nedeni ise cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlardır (UYGUR, 2001, s.6-11)

5. KRİZ SONRASI DURUM : GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI

2000 yılı enflasyonu düşürme programı üç temel konu üzerine vurgulanmıştır. Bunlar;

a. Döviz kurunun nominal çıpasına dayalı para programı,
b. Kamu kesiminde yani maliyede reform,
c. Özelleştirme, sosyal güvenlik ve tarım kesimine dönük yapısal nitelikli reformlar.

Bu üç temel konu içerisinde döviz kuru çıpası 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin temel nedeni olarak görüldüğü için terkedilmiş ve dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir. Yapısal reformlar ise programların olmazsa olmaz koşulu olduğu için aynen muhafaza edilmiştir.

21 Şubat krizinden sonra 14 Nisan günü ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına getirilen Kemal Derviş tarafından açıklanan ekonomik programın temel çerçevesini şu şekilde özetlemek mümkündür.

İlk bölümde 1990-1999 döneminde ekonomide oluşan temel sorunlar özetlenmiştir. İkinci bölümde 2000 yılı enflasyonla mücadele programı ve beraberinde ekonomide meydana gelen gelişmeler ortaya konulmuştur.

İlk iki bölümün doğal sonucu olarak üçüncü bölümde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Son olarak program öncelikli olarak bozulan makro ekonomik dengelerin yeniden kurulmasından sonra Avrupa Birliği'ne tam üyelik perspektifinden bakıldığı zaman Türkiye'nin en kısa zamanda enflasyon sorununu kalıcı bir şekilde çözmesi, kamu dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve istikrarlı bir büyüme ortamına girilmesi yani ekonomide nihai hedef olarak yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesine dönük olarak uzun dönemli bakış açısı ortaya konulmuştur. Aşağıda bu bölümler kısaca açıklanacaktır. (<http://www.hazine.gov.tr>)

5.1. 1990-1999 Döneminde Ekonomide Oluşan Temel Sorunlar

Türk ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren sıklaşan aralıklarla ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu krizlerde dışsal faktörlerin de rolü olmakla beraber krizlerin başlıca nedenleri:

-sürdürülemez iç borç dinamiğinin oluşması
-başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapı ile birlikte diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması olarak ifade edilmiştir.

Daha sonra 2000 yılı enflasyonla mücadele programı, amacı ve beraberinde yaşanan gelişmeler anlatılmıştır.

Programın temel amaç ve araçları ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

5.2. Programın Temel Amaç ve Araçları

Yeni programın temel amaçları şu şekilde özetlenmiştir. Döviz kuru rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığın süratle ortadan kaldırılması, bu amaçla eski alışkanlıklarla bir daha geri dönülmesine imkan vermeyen yeni ve çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makro ekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir büyüme ortamının temin edilmesi, kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı bozukluklarının giderilmesi.

Yeni program bu temel hedefler çerçevesinde alt hedefler olarak şu konuları belirlemiştir;

-Kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere bankacılık sektöründe hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma sonucunda mali piyasaların etkin bir biçimde işlemesi ve bankacılık kesimi ve reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin yeniden kurulması,

-Kamu kesiminde elverişsiz konjoktüre rağmen program döneminde çok yüksek bir faiz dışı fazla verilmesi ve kamu finansman dengesinin yapısal dönüşümlerle de desteklenerek bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirilmesi,

-Dalgalı kur rejimi çerçevesinde enflasyonla mücadeleye dönük aktif bir para politikası uygulanması ve belirsizliklerin azaltılmasıyla enflasyon hedeflemesine geçilmesi,

-Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi,

-Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması,

-Bu suretle dış finansman imkanlarında desteğiyle olumsuz borç dinamiğinin kırılması ve dalgalı kur sistemi içerisinde enflasyonla mücadelenin kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürülmesi öngörülmüştür.

5.3. Reel Ekonomiye Yönelik Önlemler

1- Bütçeden ve diğer kaynaklardan sağlanacak finansmanlarla Eximbank'ın kredi imkanlarının artırılması,

2- İhracatta KDV ödemelerinin hızlandırılması,

3- Teşvik uygulamalarına ilişkin bürokratik işlemlerin azaltılması amaçlanmıştır.

İhracata ilişkin bu düzenlemelerin yanında doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini hızlandırmak amacıyla daha önce Anayasa'da yapılan değişikliklerle getirilen uluslararası tahkim düzenlemesi için gerekli olan kanun çıkarılacaktır.

5.4. Makro Ekonomik Hedefler

Ekonomik program döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasından sonra 2000 yılı ekonomik istikrar programının kaldığı yerden devam etmesini sağlayacak şekilde belirlenmiştir. Buna göre fiyat istikrarının sağlanması, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi öncelikli hedeflerdir. Buna göre 2001 yılı sonu itibarıyla TEFE 57,6 TÜFE ise 52,5 olarak hedeflenmiştir. 2003 yılı sonu itibarıyla hedef ise TEFE 12,4 TÜFE ise 15'tir. 2001 itibarıyla -3 olarak tahmin edilen büyümenin 2002 yılında +5 2003 yılında ise +6 olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

5.5. Maliye Politikası

Konsolide bütçe dışı fonlar, mali olmayan KİT'ler, işsizlik fonu ve yerel yönetimleri içerecek şekilde tanımlanan toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının, özelleştirme geliri, faiz geliri ve Merkez Bankası karları hariç, GSMH'ya oranının 2000 yılındaki yüzde 2,8'lik seviyesindeki, 2001 yılında yüzde 5,5'e ve 2002 yılında da yüzde 6,5'e yükseltilmesi hedeflenmektedir.

5.6. Para ve Döviz Kuruna Yönelik Politikalar

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin temel nedeni bozulan mali ve finansal sistemdeki aksaklıklar ve bankacılık sektöründe dalgalı kur sistemine geçiş sonrası mali yapılarındaki bozulmaların düzeltilmesine dönük olarak yapısal politikaların düzenlenerek yürürlüğe konulması hedeflenmektedir.

5.7. Ödemeler Dengesi

Döviz kurunun dalgalanmaya bırakılması ile birlikte dövizin değer kazanması genel olarak döviz gelirleri üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Kur etkisi yanında 2001 yılında iç talepte yaşanan daralma ve büyüme hızındaki düşüş ithalat talebini azaltacaktır. Ancak kurun artışı dış borç faiz ödemelerinin bütçeye yükünü artıracaktır.

5.8. Uzun Dönemli Perspektif

Programda öngörülen yapısal reformların uygulamaya geçirilmesi ekonomide etkinliği artıracak, bunun sonucunda mevcut kaynaklarla sürdürülebilir bir büyüme performansı yakalanabilecektir. Yapısal reformların sonucunda devletin işleyişi köklü bir şekilde değiştirilecektir. Böylece, devletin, kamu maliyesini bozan ve kaynak kullanımında etkinliği azaltan eski alışkanlıklarına geri dönmesi engellenmiş olacaktır.

Bu programda toplumun desteğinin sağlanması esas olduğundan temel hedeflerin gerçekleştirilmesi için şeffaf ve katılımcı bir politika izlenmelidir.

6. KRİZLERİN ÜLKE EKONOMİSİNE VE HALKA ÇIKARILAN MALİ YÜKLERİ

Tarihimizde "Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri" diye yer edinen ve etkileri önümüzdeki yıllarda da hissedilecek şokların şekillendirdiği 2001 yılı geride büyük bir enkaz bırakarak tamamlanırken 2001 krizi 2002'ye taşınıyor.

İkinci Dünya Savaşı yılları dışında bırakıldığında, yaşananların tarihimizin en derin krizi olduğuna kuşku yok. 1989'da dış sermaye hareketlerinin tümüyle serbestleştirilmesinden sonra ekonomik büyümenin istikrarsız bir seyir izlediği, sermaye girişleriyle canlanıp sermaye çıkışlarıyla durgunlaştığı veya gerilediği gözlenmekte idi. Kasım 2000 döviz kanaması ve bu şoku izleyen Şubat 2001 finansal bunalımı sadece mali piyasaları sarsmak ve durgunluğa yol açmakla kalmadı; üretim ve istihdam büyük ölçülerde geriledi; enflasyon yeniden hızlandı.

Yaşanan kriz, beklenmedik bir kriz olmadığı gibi, krizin sorumlusu da sadece bugünün iktidarıyla sınırlı değil. Geçen bir yıla bakıldığında, krizin topluma yüklediği maliyetin çok ağır olduğunu görüyoruz. Ortaya çıkan yükün toplamı çok ağır olduğu gibi, toplumsal sınıflara yansması da bir hayli farklı.

Türkiye, 2000 Kasım'ında ve 2001 Şubat'ında ard arda yaşadığı iki kriz sonucunda büyük kayıplara uğradı. Bu krizlerin ortaya çıkışında ana sorumluluk, her ne kadar süttten çıkmış kaşık gibi davransa da IMF' nindir.

Hem 1999 sonundaki programı hem de Kasım ve Şubat krizlerinin bütün ana parametreleri, IMF tarafından belirlendi. Dolayısıyla yaşanan şoklar ve yarattıkları hasardan da birinci derecede IMF sorumlu sayılmalı.

Bir yılın sonunda ekonomik hasarın bilançosu şu başlıklar altında toplanabilir:

1. Yüzde 9'u bulacak küçülme sonucu milli gelir düzeyinde kayıplar.
2. IMF'den ek dış borçlanmayla artan yük.
3. İç borç ve faizlerdeki ek yük.
4. İşsizlik artışı.
5. Üretim düşüşleri ve iflaslar

Krizin yarattığı gelir kaybı

2000 yılında 202 milyar dolar olan gayri safi milli hasılanın (GSMH), IMF'nin varsaydığı yüzde 3'lük küçülmeye kalmayıp yüzde 9 küçülmeye doğru gidişyle, 2001 milli geliri 145 milyar doları ancak bulacak. Böyle bir çerçevede 2000'e göre 57 milyar dolarlık bir milli gelir kaybına uğrayacak olan Türkiye'nin kişi başına geliri de 2000'de gerçekleşen 3095 dolardan 2250 dolar dolayına düşecek.

Bu durum, Türkiye'nin dünya ekonomi ligindeki yerini de etkiliyor. 200 milyar dolarlık bir ekonomi iken dünyanın en büyük 20. ekonomisi sayılan Türkiye, 145 milyar dolara gerilemiş ekonomisiyle dünya ekonomisinin 25 ila 30. sıralarda bir yerde artık.

Kişi başına geliri de 3000 dolarlardan 2250 dolara indiğinden kişi başına gelir açısından dünyanın 43. ülkesi iken, şimdi 50 ila 55. sıralamasında yer alan ülkeler arasına girecek ki, bu durumdaki ülkeleri Dünya Bankası, "alt-orta gelişmiş ülkeler" sıralamasına sokuyor. Oysa Türkiye 1 yıl öncesine kadar "üst -orta gelişmiş ülkeler" grubundaydı.

Açıkçası, kriz nedeniyle Türkiye küme düşmüş durumda.

1- Yaşanan dehşetli küçülme, Türkiye'nin AB ortalamaları ile ilgili durumunu da bozdu.

2- 2001'de Türkiye yüzde 9 küçülürken AB'deki büyümenin yüzde 2 olması bekleniyor.

3- Türkiye'nin 2001 tüketici enflasyonu yüzde 80 bandına yeniden yerleşirken AB'nin 2001 enflasyonu yüzde 2.6'da (aylık değil, yıllık!) kalacak.

4- Yine 2001'i Türkiye, yüzde 9 küçülmeye kapatmaya hazırlanırken Türkiye dışında AB'ye üyelik sürecinde bulunan ülkeler grubu, bu yılı yüzde 3.5 büyüme ile kapatacaklar ve 2002 büyüme hedefleri de yüzde 4.2. Hatta Baltık bölgesi aday ülkelerinin büyüme performanslarının Orta Avrupa, Güney ve Güney Doğu Avrupa Bölgelerindeki aday ülkelere göre daha yüksek olması bekleniyor.

Kısacası, Türkiye yaşadığı ekonomik krizle AB rüyasının da epey uzağına düşmüş oluyor.

Dış borca 25 milyar dolarlık ek yük

IMF'nin 1999 sonunda yürürlüğe soktuğu üç yıllık program (2000-2002) başlangıçta, 3.6 milyar dolarlık bir IMF kredisi ile destekleniyordu. Kasım ve Şubat krizlerinden sonra sağlanması zorunlu hale gelen IMF ve Dünya Bankası kredisinin toplamı, 24.9 milyar dolara çıktı. Bunun 18.1 milyar doları IMF'den, kalan 6.8'i Dünya Bankası'ndan.

Her ne kadar IMF, bu ölçüde bir krediyi hiçbir ülkeye açmadıklarını söyleyip bunu bir lütuf, her Türk'e verilmiş 300 dolar olarak takdim etse de bu krediler Türkiye'nin dış borç stokuna yaklaşık 25 milyar dolarlık ek yük getirdi. Buna, 2002'de kullanılması düşünülen 10 milyar dolarlık kredi dahil değil.

GSMH daki 57 milyar dolarlık kayba, 25 milyar dolarlık ek borçlanma eklenirse; sadece bu iki kalemden 82 milyar dolarlık bir "hasarın" olduğu görülür.

İç borçta 50 milyar dolar ek yük...

Krizler, iç borç stokunu ve iç borç faizlerini önemli ölçüde etkiledi.

Kriz öncesinde, 2000 yılı sonu itibariyle yıllık ortalama faiz oranı yüzde 38'e, vade de ortalama 410 güne gerilemişti. Kasım krizinden sonra 2001 Ocak ayında yapılan ilk borçlanmada faiz oranı yüzde 65 ve vade 155 gün olarak gerçekleşti.

Daha sonra yaşanan Şubat krizi ile faiz oranı yükseldi ve 2001 ortalaması yüzde 105 "i buldu, vade ise 144 günde kaldı.

2001 için gerçekleşmesi beklenen iç borç stoku 120 katrilyon TL, borç servisi 78 katrilyon liradır. Bunun 37.5 katrilyon lirası ana para, 40,5 katrilyon lirası da faizlerden oluşuyor.

Oysa Şubat krizi öncesi yapılan 2001 bütçesinde 34 katrilyon liralık yıl sonu borç stoku için, yıl içinde 13.4 katrilyon liralık faiz ödemesi öngörülüyordu.

Ancak bankacılık sektöründe yaşanan operasyonlar, kamu ve fon bankaları için yapılan borçlanmaların yanı sıra, faizlerin yükselişiyile bu yük arttı ve iç borç yükünden gelen ek yük, 50 milyar doları bulacak.

Sonuç olarak, vebali ağırlıkla IMFde olan bu krizlerin getirdiği ek mali yük toplam olarak 132 milyar doları buluyor.

Bu yükün:

157 milyar doları ulusal gelirden oluşan kayıptan
125 milyar doları ek dış borçlanmadan
150 milyar doları ek iç borçlanmadan kaynaklanıyor.

2001 yılı için GSMH 145 milyar dolar tahmin edildiğine göre, bu toplam 132 milyar dolarlık hasar GSMH' ın yüzde 91'ine ulaşıyor ve ülkede yaşayan her TC vatandaşına başına yaklaşık 2000 dolarlık bir yük anlamını taşıyor.

Üretim erozyonu

Yaşanan krizler, Türkiye'nin üretim dinamiklerini de aşındırdı. Sanayide üretim düşüşleri ve kapasite kullanım azalışları ile önemli bir atalet yaşanırken, firmaların mali yapılarının bozulmasıyla yenileme ve teknoloji yatırımları da durdu. Bu, dünya rekabet arenasında Türkiye'nin geride kalması, rekabet gücünü kaybetmesi anlamına da geliyor.

a-) Krizi izleyen Aralık ayında imalat sanayiinde üretimdeki daralma yüzde 4.3'tü. Bu trend daha sonra da devam etti. Sanayi üretimindeki gerileme 2001'in ilk 9 ayı için yüzde 7.5'a ulaşırken, bazı alt sektörlerde küçülmenin dehşetli boyutlarda olduğu görülüyor. Örneğin ilk 9 aydaki küçülme, taşıt araçlarında yüzde 39'u, basım-yayımda yüzde 24'ü, deri işlemede yüzde 25'i, kağıtta yüzde 15'i buldu.

b-) İmalat sanayiindeki kapasite kullanım oranları da, üretim düşüşlerine paralel bir seyir gösteriyor. Kasım krizinin hemen öncesinde, Ekim 2000'de yüzde 76.3 olan özel sektör imalat sanayi kapasite kullanım oranı, Haziran 2001 'de yüzde 64'e kadar geriledi. Kasım 2000 krizinden sonra kamu ve özel sektör imalat sanayiindeki toplam kapasite kullanım oranı, yüzde 79.5'ten yüzde 71'e geriledi.

SONUÇ

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, zaman zaman ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır ve kalmaya devam edecektir. Gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına ulaşmak amacıyla, yüksek oranlı büyüme hızları hedefleyen ekonomi politikaları, 1950'li yıllardan itibaren, Türk ekonomisinin sık sık krizlerle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bu krizler bazen dünya konjonktüründeki gelişmelerden kaynaklandığı gibi, bazen de kendi ekonomik yapımızdan kaynaklanmaktadır. Hızlı büyüme çabalarımız bu şekilde ya dışarıda, ya da içeride ortaya çıkan olumsuzluklarla kesintiye uğramaktadır.

Özellikle son yıllarda içine düştüğümüz ekonomik krizler bir taraftan fiyat istikrarsızlığına yol açarken, diğer yandan büyüme için öz kaynak sıkıntısına sebep olmakta, ödemeler dengesi açıklarının büyümesine yol açmakta ve bunun sonucunda da dış kaynaklara olan ihtiyacımız giderek daha da artmaktadır. Dış kaynaklara bağımlılığımızın artması ise, bizi, krizden çıkış yollarını IMF ile birlikte aramamız gerçeği ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Son birkaç yıldır ekonomik krizden kurtulmak için IMF gözetiminde uygulanan ekonomik istikrar politikalarında başarısız olunmuştur. En son olarak 2000 yılı enflasyonu düşürme programı başarılı olamayarak yarıda kalmış ve ekonomi tekrar krize sürüklenmiştir. 1990 'lı yıllardaki ekonomik krizler ve özellikle de Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri dışsal faktörlerin yanında içsel faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Türkiye Ekonomisindeki sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması, başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması ve cari işlemler açığındaki yüksek oranlı artışlar karşı karşıya kaldığımız ekonomik krizlerin en temel sebeplerini oluşturmaktadır.

Son zamanlarda arka arkaya yaşanan ekonomik krizlerden sonra, en son olarak ekonomiden sorumlu devlet bakanı Kemal Derviş tarafından Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla ekonomideki temel sorunlar ortaya konarak bu sorunların kalıcı bir şekilde çözüme kavuşturulması için bir dizi önlemler açıklanmıştır. Ekonomik istikrarın kalıcı bir şekilde tekrar sağlanabilmesi için ilk yapılması gerekenler, toplumda oluşan güven bunalımının aşılması, yeni ve çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makro ekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir bir büyüme ortamının temin edilmesi ve gelir dağılımı adaletsizliğinin düzeltilmesi olarak ortaya konmaktadır. Türkiye çağdaş, modern, ekonomik istikrarını sağlamış bir gelişmiş ülke konumuna yükselebilmek için yukarıda bahsedilen önlemleri en kısa zamanda gerçekleştirmek zorundadır.

KAYNAKÇA

EROĞLU, Ömer "Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye" Bilim Kitabevi, Isparta, 2002.

KENAR, Necdet "Dünyada ve Türkiye'de İşsizlik" Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tes-İş Dergisi, Ağustos-Eylül, Ankara, 2000

UYGUR, Ercan "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım Ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu , Ankara, 2001.

ŞAHİN, Hüseyin "Türkiye Ekonomisi", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000

ŞAHİNÖZ, Ahmet "Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz", Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001

[http:// www.netyroum.com](http://www.netyroum.com)

<http://www.hazine.gov.tr>

Devlet İstatistik Enstitüsü 2001 Yılı Verileri

Hürriyet Gazetesi, 30 Aralık 2000

Sabah Gazetesi, 21 Mayıs 2002